

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα)

της 29ης Ιουνίου 2023*

«Προδικαστική παραπομπή – Ανταγωνισμός – Συμπράξεις – Άρθρο 101 ΣΛΕΕ – Κάθετες συμφωνίες – Ελάχιστες τιμές μεταπώλησης καθοριζόμενες από τον παραγωγό προς τους διανομείς του – Έννοια της φράσης “ως εκ του αντικειμένου περιορισμός του ανταγωνισμού” – Έννοια της “συμφωνίας” – Απόδειξη της σύμπτωσης των βουλήσεων του προμηθευτή και των διανομέων του – Πρακτική η οποία καλύπτει σχεδόν εξ ολοκλήρου το έδαφος κράτους μέλους – Επηρεασμός του εμπορίου μεταξύ κρατών μελών – Κανονισμός (ΕΚ) 2790/1999 και κανονισμός (ΕΕ) 330/2010 – Περιορισμός ιδιαίτερης σοβαρότητας»

Στην υπόθεση C-211/22,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Tribunal da Relação de Lisboa (εφετείο Λισσαβώνας, Πορτογαλία) με απόφαση της 24ης Φεβρουαρίου 2022, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 17 Μαρτίου 2022, στο πλαίσιο της δίκης

Super Bock Bebidas SA,

AN,

BQ

κατά

Autoridade da Concorrência,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τρίτο τμήμα),

συγκείμενο από τους Κ. Jürimäe (εισηγήτρια), πρόεδρο τμήματος, Μ. Safjan, Ν. Piçarra, Ν. Jääskinen και Μ. Gavalec, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: J. Kokott

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

* Γλώσσα διαδικασίας: η πορτογαλική.

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- οι Super Bock Bebidas SA, AN και BQ, εκπροσωπούμενοι από τους J. Caimoto Duarte, R. da Silva, F. Espregueira Mendes, R. Mesquita Guimarães, A. Navarro de Noronha, R. Sarabando Pereira, A. Veloso Pedrosa και J. Whyte, advogados,
- η Autoridade da Concorrência, εκπροσωπούμενη από τις S. Assis Ferreira και A. Cruz Nogueira, advogadas,
- η Πορτογαλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις C. Alves και P. Barros da Costa,
- η Ελληνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Κ. Μπόσκοβιτς,
- η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον L. Aguilera Ruiz,
- η Αυστριακή Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους A. Posch και G. Eberhard,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους S. Baches Opi, P. Berghe και P. Caro de Sousa,

κατόπιν της απόφασης που έλαβε, αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ καθώς και του άρθρου 4, στοιχείο α', του κανονισμού (ΕΕ) 330/2010 της Επιτροπής, της 20ής Απριλίου 2010, για την εφαρμογή του άρθρου 101 παράγραφος 3 [ΣΛΕΕ] σε ορισμένες κατηγορίες κάθετων συμφωνιών και εναρμονισμένων πρακτικών (ΕΕ 2010, L 102, σ. 1), καθώς και των κατευθυντηρίων γραμμών για τους κάθετους περιορισμούς (ΕΕ 2010, C 130, σ. 1).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, των Super Bock Bebidas SA (στο εξής: Super Bock), AN και BQ και, αφετέρου, της Autoridade da Concorrência (αρχής ανταγωνισμού, Πορτογαλία) με αντικείμενο τη νομιμότητα της απόφασης που εξέδωσε η αρχή αυτή με την οποία διαπιστώθηκε ότι οι Super Bock, AN και BQ ενήργησαν κατά παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού και τους επιβλήθηκαν πρόστιμα.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Ο κανονισμός 330/2010 διαδέχθηκε τον κανονισμό (ΕΚ) 2790/1999 της Επιτροπής, της 22ας Δεκεμβρίου 1999, για την εφαρμογή του άρθρου 81, παράγραφος 3, [ΣΕ] σε ορισμένες κατηγορίες κάθετων συμφωνιών και εναρμονισμένων πρακτικών (ΕΕ 1999, L 336, σ. 21), με ισχύ από 1ης Ιουνίου 2010. Σύμφωνα με το άρθρο 10, δεύτερο εδάφιο, του κανονισμού 330/2010, η ισχύς του κανονισμού αυτού έληξε στις 31 Μαΐου 2022.

4 Οι αιτιολογικές σκέψεις 5 και 10 του κανονισμού 330/2010, οι οποίες αντιστοιχούν, κατ' ουσίαν, στις αιτιολογικές σκέψεις 5 και 10 του κανονισμού 2790/1999, είχαν ως εξής:

«(5) Το ευεργέτημα της απαλλαγής κατά κατηγορία που θεσπίζεται με τον παρόντα κανονισμό πρέπει να περιορισθεί στις κάθετες εκείνες συμφωνίες για τις οποίες μπορεί να θεωρηθεί με επαρκή βαθμό βεβαιότητας ότι πληρούν τις προϋποθέσεις του άρθρου 101 παράγραφος 3 [ΣΛΕΕ].

[...]

(10) Ο παρών κανονισμός δεν θα πρέπει να απαλλάσσει κάθετες συμφωνίες οι οποίες περιέχουν περιορισμούς που κατά πάσα πιθανότητα θα περιορίσουν τον ανταγωνισμό και θα ζημιώσουν τους καταναλωτές ή που δεν είναι απαραίτητοι για την επίτευξη καλλίτερης αποτελεσματικότητας. Ειδικότερα, κάθετες συμφωνίες που περιέχουν ορισμένες μορφές σοβαρών περιορισμών του ανταγωνισμού, όπως η επιβολή ελάχιστων και καθορισμένων τιμών μεταπώλησης, καθώς και ορισμένες μορφές εδαφικής προστασίας, πρέπει να αποκλειστούν από το ευεργέτημα της απαλλαγής κατά κατηγορία που θεσπίζεται με τον παρόντα κανονισμό, ανεξάρτητα από το μερίδιο αγοράς των συμμετεχουσών επιχειρήσεων.»

5 Το άρθρο 1, παράγραφος 1, στοιχεία α' και β', του κανονισμού 330/2010 προέβλεπε τους ακόλουθους ορισμούς:

«Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού, νοούνται ως:

α) “κάθετες συμφωνίες”, οι συμφωνίες ή εναρμονισμένες πρακτικές που συνάπτονται μεταξύ δύο ή περισσότερων επιχειρήσεων καθεμία εκ των οποίων δραστηριοποιείται, για τους σκοπούς της συμφωνίας ή της εναρμονισμένης πρακτικής, σε διαφορετικό επίπεδο της αλυσίδας παραγωγής ή διανομής, και που αφορούν τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες τα μέρη δύνανται να προμηθεύονται, να πωλούν ή να μεταπωλούν ορισμένα αγαθά ή υπηρεσίες·

β) “κάθετοι περιορισμοί”, περιορισμοί του ανταγωνισμού σε κάθετες συμφωνίες που εμπίπτουν στο πεδίο του άρθρου 101 παράγραφος 1 [ΣΛΕΕ]».

6 Το άρθρο 2, παράγραφος 1, του κανονισμού 2790/1999 περιλάμβανε πανομοιότυπους, κατ' ουσίαν, ορισμούς.

7 Τα άρθρα 2 των κανονισμών 2790/1999 και 330/2010 προέβλεπαν κανόνα απαλλαγής. Κατά το άρθρο 2, παράγραφος 1, του κανονισμού 330/2010, το οποίο αντιστοιχεί, κατ' ουσίαν, στο άρθρο 2, παράγραφος 1, του κανονισμού 2790/1999:

«Σύμφωνα με το άρθρο 101 παράγραφος 3 [ΣΛΕΕ] και με την επιφύλαξη των διατάξεων του παρόντος κανονισμού, το άρθρο 101 παράγραφος 1 [ΣΛΕΕ] κηρύσσεται ανεφάρμοστο στις κάθετες συμφωνίες.

Η εν λόγω απαλλαγή εφαρμόζεται στον βαθμό που οι εν λόγω συμφωνίες περιλαμβάνουν κάθετους περιορισμούς.»

- 8 Αντικείμενο των άρθρων 4 των κανονισμών 2790/1999 και 330/2010 ήταν οι «περιορισμοί ιδιαίτερης σοβαρότητας» ως προς τους οποίους δεν μπορούσε να εφαρμοστεί απαλλαγή κατά κατηγορία. Το άρθρο 4 του κανονισμού 330/2010, το οποίο αντιστοιχεί, κατ' ουσίαν, στο άρθρο 4 του κανονισμού 2790/1999, προέβλεπε τα εξής:

«Η απαλλαγή που προβλέπεται στο άρθρο 2 δεν ισχύει για τις κάθετες συμφωνίες οι οποίες, άμεσα ή έμμεσα, μεμονωμένα ή σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες που υπόκεινται στον έλεγχο των μερών, έχουν ως αντικείμενο:

- α) τον περιορισμό της δυνατότητας του αγοραστή να καθορίζει τις τιμές πώλησης, με την επιφύλαξη της δυνατότητας του προμηθευτή να επιβάλλει μέγιστη τιμή πώλησης ή να συνιστά τιμή πώλησης, υπό τον όρο ότι οι τιμές αυτές δεν ισοδυναμούν με καθορισμένη ή ελάχιστη τιμή πώλησης συνεπεία πιέσεων που ασκούνται ή κινήτρων που προσφέρονται από οποιοδήποτε συμβαλλόμενο μέρος·

[...]».

Το πορτογαλικό δίκαιο

- 9 Το άρθρο 9, παράγραφος 1, στοιχείο α, του lei n.º 19/2012 – Aprova o novo regime jurídico da concorrência, revogando as leis n.ºs 18/2003, de 11 de junho, e 39/2006, de 25 de agosto, e procede à segunda alteração à lei n.º 2/99, de 13 de janeiro (νόμου 19/2012 σχετικά με την έγκριση του νέου νομικού πλαισίου για τον ανταγωνισμό, την κατάργηση των νόμων 18/2003, της 11ης Ιουνίου, και 39/2006, της 25ης Αυγούστου, και την δεύτερη τροποποίηση του νόμου 2/99, της 13ης Ιανουαρίου), της 8ης Μαΐου 2012 (*Diário da República*, σειρά 1, αριθ. 89/2012, της 8ης Μαΐου 2012, στο εξής: NRJC), προβλέπει τα εξής:

«Απαγορεύονται οι συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων, οι εναρμονισμένες πρακτικές μεταξύ επιχειρήσεων και οι αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων που έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση, τη νόθευση ή τον περιορισμό του ανταγωνισμού στο σύνολο ή σε τμήμα της εγχώριας αγοράς, και ιδίως εκείνες οι οποίες συνίστανται:

- α) στον άμεσο ή έμμεσο καθορισμό των τιμών αγοράς ή πώλησης ή άλλων όρων συναλλαγής [...]».

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 10 Η Super Bock είναι εταιρία εγκατεστημένη στην Πορτογαλία, η οποία παράγει και διαθέτει στο εμπόριο μπίρες, εμφιαλωμένα νερά, αναψυκτικά, παγωμένο τσάι, κρασιά, σανγκρία και μηλίτες. Δραστηριοποιείται κυρίως στις αγορές μπίρας και εμφιαλωμένου νερού.
- 11 Οι AN και BQ είναι, αντιστοίχως, μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Super Bock και διευθυντής του εμπορικού τμήματός της για τις πωλήσεις στον διάυλο διανομής «HoReCa», ο οποίος καλείται και διάυλος «on-trade».
- 12 Ο διάυλος αυτός, τον οποίο αφορά η επίμαχη στη διαφορά της κύριας δίκης συμπεριφορά, αντιστοιχεί στις αγορές ποτών από ξενοδοχεία, εστιατόρια και καφέ, ήτοι στην κατανάλωση εκτός οικίας. Προς τον σκοπό της διανομής ποτών μέσω του εν λόγω διαύλου στην Πορτογαλία, η Super Bock συνήψε συμφωνίες αποκλειστικής διανομής με ανεξάρτητους διανομείς. Οι διανομείς

μεταπωλούν τα ποτά που αγοράζουν από τη Super Bock σχεδόν σε ολόκληρο το έδαφος της Πορτογαλίας. Μόνον συγκεκριμένες ζώνες προμηθεύονται προϊόντα απευθείας από τη Super Bock. Πρόκειται για τη Λισσαβώνα, το Πόρτο, τη Μαδέιρα, την Κοϊμπρα (Πορτογαλία) (έως το 2013) καθώς και για τις νήσους Πίκο και Φαϊάλ (Πορτογαλία) από το 2014.

- 13 Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά που δέχθηκε ως αποδεδειγμένα το αιτούν δικαστήριο, η Super Bock καθόριζε και επέβαλλε για το σύνολο των διανομών της, σε τακτική, γενική και αμετάβλητη βάση τουλάχιστον κατά το διάστημα από 15 Μαΐου 2006 έως 23 Ιανουαρίου 2017, τους εμπορικούς όρους τους οποίους αυτοί όφειλαν να τηρούν κατά τη μεταπώληση των προϊόντων που τους πωλούσε. Ειδικότερα, η Super Bock καθόριζε τις ελάχιστες τιμές μεταπώλησης με σκοπό να διασφαλίσει ένα σταθερό ελάχιστο και ενιαίο στο σύνολο της εγχώριας αγοράς επίπεδο τιμών.
- 14 Συγκεκριμένα, το τμήμα πωλήσεων της Super Bock ενέκρινε, κατά κανόνα μηνιαίως, κατάλογο με τις ελάχιστες τιμές μεταπώλησης, τον οποίο διαβίβαζε στους διανομείς. Οι υπεύθυνοι δικτύου ή αγοράς της Super Bock είτε μετέφεραν προφορικώς τις τιμές μεταπώλησης στους διανομείς είτε τις διαβίβαζαν εγγράφως (με μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου). Οι διανομείς εφαρμόζαν κατά κανόνα τις τιμές αυτές. Εν συνεχεία, στο πλαίσιο ενός συστήματος ελέγχου και εποπτείας που είχε καθιερώσει η Super Bock, οι διανομείς όφειλαν να ανακοινώνουν στην εταιρία αυτή τα σχετικά με τη μεταπώληση στοιχεία, για παράδειγμα, ποσότητες και ποσά. Σε περίπτωση μη τήρησης των τιμών, οι διανομείς ήταν αντιμέτωποι, σύμφωνα με τους εμπορικούς όρους που είχε καθορίσει η Super Bock, με «αντίποινα», όπως κατάργηση των παρεχόμενων οικονομικών κινήτρων, τα οποία συνίσταντο σε εμπορικές εκπτώσεις κατά την αγορά των προϊόντων και σε επιστροφές των εφαρμοζόμενων κατά τη μεταπώληση εκπτώσεων, καθώς και κατάργηση του εφοδιασμού και της αναπλήρωσης των αποθεμάτων. Οι διανομείς διέτρεχαν, επομένως, τον κίνδυνο να απωλέσουν τα εγγυημένα θετικά περιθώρια διανομής που τους χορηγούνταν στο πλαίσιο των εν λόγω εμπορικών όρων.
- 15 Η αρχή ανταγωνισμού έκρινε ότι αυτή η πρακτική άμεσου ή έμμεσου καθορισμού των τιμών και άλλων όρων που ίσχυαν για τη μεταπώληση προϊόντων από δίκτυο ανεξάρτητων διανομών μέσω του διαύλου διανομής HoReCa στο σύνολο σχεδόν του πορτογαλικού εδάφους συνιστούσε παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού κατά την έννοια του άρθρου 9, παράγραφος 1, στοιχείο α, του NRJC και του άρθρου 101, παράγραφος 1, στοιχείο α', ΣΛΕΕ. Για τον λόγο αυτόν επέβαλε πρόστιμα στη Super Bock και στους AN και BQ.
- 16 Επιληφθέν της προσφυγής που άσκησαν οι Super Bock, AN και BQ, το Tribunal da Concorrência, Regulação e Supervisão (δικαστήριο υποθέσεων ανταγωνισμού, ρύθμισης και εποπτείας, Πορτογαλία) επικύρωσε την απόφαση της αρχής ανταγωνισμού.
- 17 Οι Super Bock, AN και BQ άσκησαν έφεση κατά της απόφασης αυτής ενώπιον του Tribunal da Relação de Lisboa (εφετείου Λισσαβώνας, Πορτογαλία), το οποίο είναι το αιτούν δικαστήριο στην υπό κρίση υπόθεση.
- 18 Λαμβανομένων υπόψη των επιχειρημάτων που προέβαλαν ενώπιόν του και των προδικαστικών ερωτημάτων που πρότειναν οι διάδικοι της κύριας δίκης, το αιτούν δικαστήριο κρίνει αναγκαίο να λάβει διευκρινίσεις όσον αφορά την ερμηνεία του άρθρου 101 ΣΛΕΕ. Κατ' ουσίαν, διερωτάται, πρώτον, αν και, εν ανάγκη, υπό ποιες προϋποθέσεις μια κάθετη συμφωνία για τον καθορισμό ελάχιστων τιμών μεταπώλησης εμπίπτει στην έννοια του «περιορισμού του ανταγωνισμού ως εκ του αντικειμένου». Δεύτερον, οι προβληματισμοί του αιτούντος δικαστηρίου αφορούν την έννοια της «συμφωνίας», όταν ο προμηθευτής επιβάλλει ελάχιστες τιμές μεταπώλησης στους διανομείς

του. Τρίτον, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν η έννοια «επηρεασμός του εμπορίου μεταξύ κρατών μελών» μπορεί να αφορά τις συνέπειες μιας συμφωνίας διανομής που εφαρμόζεται, αποκλειστικώς, σε σχεδόν ολόκληρο το έδαφος κράτους μέλους.

19) Υπό τις συνθήκες αυτές, το Tribunal da Relação de Lisboa (εφετείο Λισσαβώνας) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

- «1) Συνιστά αυτός καθεαυτόν ο κάθετος καθορισμός ελάχιστων τιμών παράβαση ως εκ του αντικειμένου, ώστε να παρέλκει η προηγούμενη εξέταση του αν η συμφωνία ήταν αρκούντως επιζήμια;
- 2) Προκειμένου να αποδειχθεί η ύπαρξη του στοιχείου της “συμφωνίας” για την παράβαση λόγω του (σιωπηρού) καθορισμού ελάχιστων τιμών προς τους διανομείς, είναι αναγκαίο να αποδειχθεί στη συγκεκριμένη περίπτωση, ιδίως μέσω άμεσης αποδείξεως, ότι οι διανομείς εφάρμοσαν πράγματι τις καθορισθείσες τιμές;
- 3) Συνιστούν επαρκή στοιχεία για να θεωρηθεί ότι διαπράχθηκε παράβαση λόγω του (σιωπηρού) καθορισμού ελάχιστων τιμών προς τους διανομείς: [πρώτον] η αποστολή καταλόγων με τις ελάχιστες τιμές και τα περιθώρια διανομής· [δεύτερον,] το αίτημα των διανομέων για υπόδειξη τιμών μεταπώλησης· [τρίτον,] οι διαμαρτυρίες των διανομέων (όταν θεωρούν ότι οι τιμές μεταπώλησης που τους επιβάλλονται δεν είναι ανταγωνιστικές ή διαπιστώνουν ότι οι ανταγωνιστές διανομείς δεν τις τηρούν)· [τέταρτον,] η ύπαρξη μηχανισμών ελέγχου των τιμών (ελάχιστων μέσων τιμών), και [πέμπτον,] η πρόβλεψη αντιποίνων (χωρίς να αποδεικνύεται η επιβολή τους εν προκειμένω);
- 4) Υπό το πρίσμα του άρθρου 101, παράγραφος 1, στοιχείο α', ΣΛΕΕ, του άρθρου 4, στοιχείο α', του κανονισμού 330/2010, των κατευθυντήριων γραμμών για τους κάθετους περιορισμούς και της νομολογίας της [Ευρωπαϊκής] Ένωσης, πρέπει να θεωρηθεί ότι είναι αρκούντως επιζήμια για τον ανταγωνισμό συμφωνία μεταξύ προμηθευτή και των διανομέων του περί (κάθετου) καθορισμού ελάχιστων τιμών και άλλων όρων συναλλαγής για τη μεταπώληση, με την επιφύλαξη της εξέτασης των τυχόν θετικών οικονομικών αποτελεσμάτων που προκύπτουν από μια τέτοια πρακτική, κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ;
- 5) Συνάδει με το άρθρο 101, παράγραφος 1, στοιχείο α', ΣΛΕΕ, και με τη νομολογία της [...] Ένωσης δικαστική απόφαση η οποία διαπιστώνει ότι συντρέχει το αντικειμενικό στοιχείο της “συμφωνίας” μεταξύ προμηθευτή και διανομέων στηριζόμενη στα εξής:
 - α) στον καθορισμό και στην επιβολή από τον πρώτο στους δεύτερους, σε τακτική, γενική και αμετάβλητη βάση, καθ' όλη τη διάρκεια της πρακτικής, των όρων συναλλαγής τους οποίους οι δεύτεροι πρέπει να τηρούν κατά τη μεταπώληση των προϊόντων που αγοράζουν από τον προμηθευτή, ιδίως των τιμών που χρεώνουν τους πελάτες τους, κυρίως ως ελάχιστων τιμών ή ελάχιστων μέσων τιμών·
 - β) στην προφορική ή έγγραφη (μέσω μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου) γνωστοποίηση των επιβαλλόμενων τιμών μεταπώλησης·
 - γ) στην έλλειψη δυνατότητας των διανομέων να καθορίζουν αυτόνομα τις τιμές μεταπώλησης·
 - δ) στη συνήθη και διαδεδομένη πρακτική των υπαλλήλων του προμηθευτή να ζητούν (τηλεφωνικά ή αυτοπροσώπως) από τους διανομείς την τήρηση των υποδεικνυόμενων τιμών·

- ε) στην εν γένει τήρηση από τους διανομείς των τιμών μεταπώλησης που έχει καθορίσει ο προμηθευτής (εκτός από διαφωνίες σε συγκεκριμένα σημεία) και στον έλεγχο του κατά πόσον η συμπεριφορά των διανομέων στην αγορά είναι σύμφωνη με τους όρους που έχει καθορίσει ο προμηθευτής·
 - στ) στην περίπτωση ότι, προκειμένου να μην παραβούν τους καθορισθέντες όρους, οι ίδιοι οι διανομείς ζητούν συχνά από τον προμηθευτή να τους υποδείξει τιμές μεταπώλησης·
 - ζ) στη διαπίστωση ότι οι διανομείς συχνά παραπονούνται για τις τιμές του προμηθευτή, αντί να εφαρμόζουν απλώς άλλες τιμές·
 - η) στον καθορισμό από τον προμηθευτή (μειωμένων) περιθωρίων διανομής και στην αποδοχή από τους διανομείς ότι τα περιθώρια αυτά αντιστοιχούν στο επίπεδο αμοιβής των πωλήσεών τους·
 - θ) στη διαπίστωση ότι με την επιβολή μειωμένων περιθωρίων ο προμηθευτής επιβάλλει ελάχιστη τιμή μεταπώλησης άλλως τα περιθώρια διανομής θα είναι αρνητικά·
 - ι) στην πολιτική εκπτώσεων τις οποίες χορηγεί ο προμηθευτής στους διανομείς βάσει των τιμών μεταπώλησης που πράγματι εφαρμόζουν αυτοί (με την ελάχιστη τιμή που έχει προηγουμένως καθορισθεί από τον προμηθευτή να είναι το επίπεδο αναπλήρωσης των αποθεμάτων πώλησης όσον αφορά τις πωλήσεις προς τους τελικούς πελάτες·
 - ια) στην υποχρέωση των διανομέων (λαμβανομένου υπόψη, σε πολλές περιπτώσεις, του αρνητικού περιθωρίου διανομής) να τηρούν τα επίπεδα τιμής μεταπώλησης που επιβάλλει ο προμηθευτής· η πρακτική χαμηλότερων τιμών μεταπώλησης εφαρμόζεται μόνο σε πολύ συγκεκριμένες περιπτώσεις και όταν οι διανομείς ζητούν από τον προμηθευτή περαιτέρω έκπτωση κατά την πώληση προς τους τελικούς πελάτες·
 - ιβ) στον καθορισμό από τον προμηθευτή και στην τήρηση, εκ μέρους των διανομέων, ανώτατων εκπτώσεων που πρέπει να εφαρμόζονται στους αντίστοιχους πελάτες, οι οποίες οδηγούν σε μια ελάχιστη τιμή μεταπώλησης, άλλως το περιθώριο διανομής θα είναι αρνητικό·
 - ιγ) στην άμεση επαφή του προμηθευτή με τους πελάτες των διανομέων και στον καθορισμό των όρων μεταπώλησης που τους επιβάλλονται στη συνέχεια·
 - ιδ) στην παρέμβαση του προμηθευτή με πρωτοβουλία των διανομέων, υπό την έννοια ότι ο πρώτος αποφασίζει για την εφαρμογή ορισμένων εμπορικών εκπτώσεων ή επαναδιαπραγματεύεται τους συναλλακτικούς όρους μεταπώλησης, και
 - ιε) στο αίτημα των διανομέων προς τον προμηθευτή να επιτρέπει την πραγματοποίηση συγκεκριμένης συναλλαγής υπό ορισμένες προϋποθέσεις, προκειμένου να διασφαλίζεται το περιθώριο διανομής τους;
- 6) Δύναται να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών συμφωνία περί καθορισμού ελάχιστων τιμών μεταπώλησης, του είδους που περιγράφεται ανωτέρω, η οποία καλύπτει σχεδόν το σύνολο της εθνικής επικράτειας;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

- 20 Χωρίς να εγείρουν ένσταση απαραδέκτου της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως ή να αμφισβητήσουν τυπικώς το παραδεκτό ορισμένων προδικαστικών ερωτημάτων, η Super Bock και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέφρασαν, αντιστοίχως, τις αμφιβολίες τους ως προς το εύληπτο του πέμπτου προδικαστικού ερωτήματος και ως προς τη χρησιμότητα υποβολής του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος για τις ανάγκες τις διαφοράς της κύριας δίκης.

- 21 Υπενθυμίζεται ότι η προδικαστική παραπομπή, η οποία αποτελεί μέσο συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, βασίζεται σε διάλογο μεταξύ δικαστηρίων. Εφόσον στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να εκτιμήσει αν η ερμηνεία ενός κανόνα του δικαίου της Ένωσης είναι αναγκαία για να καταστεί δυνατή η επίλυση της ένδικης διαφοράς που έχει υποβληθεί στην κρίση του, λαμβανομένου υπόψη του μηχανισμού της διαδικασίας του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, το ίδιο αυτό δικαστήριο οφείλει να αποφασίσει τον τρόπο κατά τον οποίο πρέπει να διατυπωθούν τα ερωτήματα αυτά. Μολονότι το εθνικό δικαστήριο είναι ελεύθερο να καλέσει τους διαδίκους της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί να προτείνουν διατυπώσεις οι οποίες ενδέχεται να γίνουν δεκτές για την υποβολή των προδικαστικών ερωτημάτων, σε αυτό και μόνον εναπόκειται να αποφασίσει εν τέλει τόσο ως προς τον τύπο όσο και ως προς το περιεχόμενο των ερωτημάτων αυτών (πρβλ. απόφαση της 21ης Ιουλίου 2011, Kelly, C-104/10, EU:C:2011:506, σκέψεις 63 έως 65).
- 22 Τα σχετικά με την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ερωτήματα που υποβάλλει το εθνικό δικαστήριο, εντός του πραγματικού και νομικού πλαισίου που προσδιορίζει με δική του ευθύνη και του οποίου την ακρίβεια δεν οφείλει να ελέγξει το Δικαστήριο, τεκμαίρεται ότι υποβάλλονται λυσιτελώς. Το Δικαστήριο μπορεί να απορρίψει την αίτηση που του έχει υποβάλει το εθνικό δικαστήριο μόνον όταν προδήλως προκύπτει ότι η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης που ζητεί το εθνικό δικαστήριο δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως ή ακόμη όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί (απόφαση της 23ης Ιανουαρίου 2018, F. Hoffmann-La Roche κ.λπ., C-179/16, EU:C:2018:25, σκέψη 45 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 23 Ως προς το τελευταίο ζήτημα, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία, την οποία απηχεί πλέον το άρθρο 94, στοιχεία α' και β', του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, η ανάγκη να δοθεί ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης η οποία να είναι χρήσιμη για τον εθνικό δικαστή απαιτεί να ορίσει αυτός το πραγματικό και κανονιστικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τα ερωτήματα που υποβάλλει ή, τουλάχιστον, να εξηγήσει τις πραγματικές περιστάσεις στις οποίες στηρίζονται τα ερωτήματα αυτά. Οι απαιτήσεις αυτές ισχύουν όλως ιδιαιτέρως στον τομέα του ανταγωνισμού, ο οποίος χαρακτηρίζεται από περίπλοκες πραγματικές και νομικές καταστάσεις (πρβλ. αποφάσεις της 26ης Ιανουαρίου 1993, Telemarsicabruzzo κ.λπ., C-320/90 έως C-322/90, EU:C:1993:26, σκέψεις 6 και 7, και της 19ης Ιανουαρίου 2023, Unilever Italia Mkt. Operations, C-680/20, EU:C:2023:33, σκέψη 18 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 24 Περαιτέρω, όπως ορίζει το άρθρο 94, στοιχείο γ', του Κανονισμού Διαδικασίας, είναι απολύτως αναγκαίο η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως να εκθέτει τους λόγους που οδήγησαν το αιτούν δικαστήριο να υποβάλει ερωτήματα ως προς την ερμηνεία ή το κύρος συγκεκριμένων διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, καθώς και τη σχέση που το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι υφίσταται μεταξύ των διατάξεων αυτών και της εφαρμοστέας στην κύρια δίκη εθνικής νομοθεσίας.
- 25 Εν προκειμένω, στο πνεύμα συνεργασίας που διαπνέει τον διάλογο σε επίπεδο δικαιοδοτικών οργάνων και προκειμένου το Δικαστήριο να μπορέσει να δώσει την πλέον χρήσιμη απάντηση, ευκαταίετο είναι το αιτούν δικαστήριο να εκθέτει, με περισσότερο συνθετικό και σαφή τρόπο, το πώς αντιλαμβάνεται την ένδικη διαφορά της οποίας έχει επιληφθεί καθώς και τα ζητήματα στα οποία στηρίζεται η αίτησή του για έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, και όχι να παραθέτει, με υπερβολικά διεξοδικό τρόπο, σειρά αποσπασμάτων από τα έγγραφα της δικογραφίας που του έχει υποβληθεί. Ομοίως, μολονότι το αιτούν δικαστήριο εξέθεσε πράγματι τους λόγους για τους οποίους υπέβαλε στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, θα ήταν εντούτοις σκόπιμο, προς το συμφέρον μιας χρήσιμης συνεργασίας, να προβεί σε αναδιατύπωση των ερωτημάτων που

πρότειναν οι διάδικοι της κύριας δίκης, προκειμένου να αποφευχθούν περιττές επικαλύψεις μεταξύ των ερωτημάτων αυτών. Θα ήταν επίσης χρήσιμο να διευκρινίσει τις νομικές και πραγματικές παραδοχές επί των οποίων στηρίζονται τα ερωτήματα αυτά ούτως ώστε το Δικαστήριο να μπορέσει να δώσει ακριβέστερες και περισσότερο στοχευμένες απαντήσεις.

- 26 Υπό τις συνθήκες αυτές, καίτοι η υπό κρίση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως είναι παραδεκτή καθόσον πληροί τις προϋποθέσεις που τάσσει το άρθρο 94 του Κανονισμού Διαδικασίας, εντούτοις το Δικαστήριο είναι σε θέση να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο μόνον ελάχιστες και γενικές ενδείξεις προκειμένου να το καθοδηγήσει κατά την εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ υπό τις περιστάσεις της διαφοράς της κύριας δίκης.

Επί του πρώτου και του τέταρτου προδικαστικού ερωτήματος, τα οποία αφορούν την έννοια του «περιορισμού του ανταγωνισμού ως εκ του αντικειμένου» κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ

- 27 Με το πρώτο και το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, τα οποία πρέπει να εξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι μπορεί να διαπιστωθεί ότι μια κάθετη συμφωνία για τον καθορισμό ελάχιστων τιμών μεταπώλησης συνιστά «ως εκ του αντικειμένου περιορισμό του ανταγωνισμού» χωρίς να εξεταστεί προηγουμένως αν η συμφωνία είναι αρκούντως επιζήμια για τον ανταγωνισμό ή αν τεκμαίρεται ότι μια τέτοια συμφωνία είναι, αυτή καθαυτήν, αρκούντως επιζήμια.
- 28 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, θεμέλιο του οποίου είναι ο σαφής διαχωρισμός των καθηκόντων μεταξύ των εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων και του Δικαστηρίου, ο ρόλος του τελευταίου περιορίζεται στην ερμηνεία των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης ως προς τις οποίες ερωτάται, εν προκειμένω το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Υπό την έννοια αυτή, δεν απόκειται στο Δικαστήριο αλλά στο αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει οριστικώς αν, λαμβανομένων υπόψη όλων των λυσιτελών στοιχείων που χαρακτηρίζουν την περίπτωση της υπόθεσης της κύριας δίκης και του οικονομικού και νομικού πλαισίου εντός του οποίου αυτή εντάσσεται, η επίμαχη συμφωνία έχει ως αντικείμενο τον περιορισμό του ανταγωνισμού (απόφαση της 18ης Νοεμβρίου 2021, *Visma Enterprise*, C-306/20, EU:C:2021:935, σκέψη 51 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 29 Εντούτοις, όταν αποφαινεται επί αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, το Δικαστήριο μπορεί, βάσει των στοιχείων της δικογραφίας που έχει στη διάθεσή του, να παράσχει διευκρινίσεις προκειμένου να καθοδηγήσει το αιτούν δικαστήριο στην ερμηνεία του ώστε να είναι σε θέση το τελευταίο να επιλύσει τη διαφορά (απόφαση της 18ης Νοεμβρίου 2021, *Visma Enterprise*, C-306/20, EU:C:2021:935, σκέψη 52 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 30 Προκαταρκτικώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, είναι ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά και απαγορεύονται όλες οι συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων, όλες οι αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων και κάθε εναρμονισμένη πρακτική που δύναται να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και που έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς.
- 31 Για να εμπίπτει μια συμφωνία στην απαγόρευση της διάταξης αυτής, πρέπει να έχει «ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα» την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς. Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου από της αποφάσεως της 30ής Ιουνίου 1966, *LTM* (56/65, EU:C:1966:38), ο διαζευκτικός χαρακτήρας της

προϋπόθεσης αυτής, που εκφράζεται με τη χρήση του συνδέσμου «ή», επιβάλλει κατ' αρχάς να εξεταστεί το ίδιο το αντικείμενο της συμφωνίας (πρβλ. αποφάσεις της 26ης Νοεμβρίου 2015, *Maxima Latvija*, C-345/14, EU:C:2015:784, σκέψη 16 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 18ης Νοεμβρίου 2021, *Visma Enterprise*, C-306/20, EU:C:2021:935, σκέψεις 54 και 55 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Επομένως, όταν αποδεικνύεται το επιζήμιο για τον ανταγωνισμό αντικείμενο μιας συμφωνίας, παρέλκει η διερεύνηση των αποτελεσμάτων της επί του ανταγωνισμού (απόφαση της 20ής Ιανουαρίου 2016, *Toshiba Corporation κατά Επιτροπής*, C-373/14 P, EU:C:2016:26, σκέψη 25 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 32 Η έννοια του «περιορισμού του ανταγωνισμού ως εκ του αντικειμένου» πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικώς. Συγκεκριμένα, η εν λόγω έννοια δεν μπορεί να χρησιμοποιείται παρά μόνο σε ορισμένα είδη συντονισμού μεταξύ επιχειρήσεων τα οποία είναι αρκούντως επιβλαβή για τον ανταγωνισμό ώστε να μπορεί να γίνει δεκτό ότι παρέλκει η εξέταση των αποτελεσμάτων τους (πρβλ. αποφάσεις της 26ης Νοεμβρίου 2015, *Maxima Latvija*, C-345/14, EU:C:2015:784, σκέψη 18 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 18ης Νοεμβρίου 2021, *Visma Enterprise*, C-306/20, EU:C:2021:935, σκέψη 60 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 33 Πάντως, το γεγονός ότι μια συμφωνία αποτελεί κάθετη συμφωνία δεν αποκλείει το ενδεχόμενο αυτή να περιέχει «περιορισμό του ανταγωνισμού ως εκ του αντικειμένου» της. Πράγματι, οι κάθετες συμφωνίες είναι μεν συχνά, ως εκ της φύσεώς τους, λιγότερο επιζήμιες για τον ανταγωνισμό απ' ό,τι οι οριζόντιες συμφωνίες, μπορούν όμως, υπό ορισμένες περιστάσεις, να εμπεριέχουν εν δυνάμει μία ιδιαίτερα αυξημένη πιθανότητα περιορισμού (πρβλ. αποφάσεις της 14ης Μαρτίου 2013, *Allianz Hungária Biztosító κ.λπ.*, C-32/11, EU:C:2013:160, σκέψη 43, και της 18ης Νοεμβρίου 2021, *Visma Enterprise*, C-306/20, EU:C:2021:935, σκέψη 61).
- 34 Το ουσιώδες νομικό κριτήριο προκειμένου να καθοριστεί αν μια συμφωνία συνεπάγεται «περιορισμό του ανταγωνισμού ως εκ του αντικειμένου» έγκειται, επομένως, στη διαπίστωση ότι η συμφωνία είναι, αυτή καθαυτήν, αρκούντως επιζήμια για τον ανταγωνισμό (πρβλ. αποφάσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2014, *CB κατά Επιτροπής*, C-67/13 P, EU:C:2014:2204, σκέψη 57, και της 18ης Νοεμβρίου 2021, *Visma Enterprise*, C-306/20, EU:C:2021:935, σκέψη 59 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 35 Όταν εκτιμάται αν το κριτήριο πληρούται, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη το περιεχόμενο των διατάξεων της συμφωνίας, οι σκοποί που επιδιώκει, καθώς και το οικονομικό και νομικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται. Στο πλαίσιο της εκτίμησης του πλαισίου αυτού, πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπόψη η φύση των επηρεαζόμενων προϊόντων ή υπηρεσιών καθώς και οι πραγματικές συνθήκες της λειτουργίας και της διάρθρωσης της οικείας αγοράς ή των οικείων αγορών (απόφαση της 14ης Μαρτίου 2013, *Allianz Hungária Biztosító κ.λπ.*, C-32/11, EU:C:2013:160, σκέψη 36 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 36 Επιπλέον, όταν τα μέρη της συμφωνίας επικαλούνται τα θετικά για τον ανταγωνισμό αποτελέσματα που αυτή συνεπάγεται, τα στοιχεία αυτά πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ως στοιχεία του πλαισίου στο οποίο εντάσσεται η συμφωνία. Πράγματι, εάν κριθούν αποδεδειγμένα, ασκούντα επιρροή, προσιδιάζοντα στην οικεία συμφωνία και αρκούντως σημαντικά, τα εν λόγω αποτελέσματα μπορούν να εγείρουν εύλογες αμφιβολίες ως προς τον αρκούντως επιβλαβή για τον ανταγωνισμό χαρακτήρα της οικείας συμφωνίας [πρβλ. απόφαση της 30ής Ιανουαρίου 2020, *Generics (UK) κ.λπ.*, C-307/18, EU:C:2020:52, σκέψεις 103, 105 και 107].

- 37 Από την προπαρατεθείσα νομολογία απορρέει ότι, προκειμένου να εκτιμήσει αν μια κάθετη συμφωνία για τον καθορισμό ελάχιστων τιμών μεταπώλησης συνεπάγεται «περιορισμό του ανταγωνισμού ως εκ του αντικειμένου», κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει αν η συμφωνία αυτή είναι αρκούντως επιζήμια για τον ανταγωνισμό, υπό το πρίσμα των κριτηρίων που υπομνήσθηκαν στις σκέψεις 35 και 36 της παρούσας απόφασης.
- 38 Στο πλαίσιο της εκτίμησης αυτής, στην οποία οφείλει να προβεί το αιτούν δικαστήριο, πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπόψη ως στοιχείο του νομικού πλαισίου η περίπτωση την οποία το ίδιο το αιτούν δικαστήριο υπογράμμισε, δηλαδή, ότι μια κάθετη συμφωνία για τον καθορισμό των ελάχιστων τιμών μεταπώλησης μπορεί να εμπίπτει στην κατηγορία των «περιορισμών ιδιαίτερης σοβαρότητας», κατά την έννοια του άρθρου 4, στοιχείο α', των κανονισμών 2790/1999 και 330/2010.
- 39 Αντιθέτως, η περίπτωση αυτή δεν απαλλάσσει το αιτούν δικαστήριο από την υποχρέωση να προβεί στην εκτίμηση περί της οποίας γίνεται λόγος στη σκέψη 37 της παρούσας απόφασης.
- 40 Πράγματι, το άρθρο 4, στοιχείο α', του κανονισμού 2790/1999, σε συνδυασμό με την αιτιολογική σκέψη 10 του κανονισμού αυτού, καθώς και το άρθρο 4, στοιχείο α', του κανονισμού 330/2010, σε συνδυασμό με την αιτιολογική του σκέψη 10, έχουν ως μοναδικό σκοπό την εξαίρεση ορισμένων κάθετων περιορισμών από το πεδίο της απαλλαγής κατά κατηγορία. Το ευεργέτημα της απαλλαγής αυτής, που προβλέπεται στο άρθρο 2 των κανονισμών αυτών, σε συνδυασμό με την αντίστοιχη αιτιολογική σκέψη 5 των εν λόγω κανονισμών, εφαρμόζεται σε κάθετες συμφωνίες που εικάζεται ότι δεν είναι επιζήμιες για τον ανταγωνισμό.
- 41 Αντιθέτως, οι εν λόγω διατάξεις των κανονισμών 2790/1999 και 330/2010 δεν περιέχουν ενδείξεις ως προς το αν οι περιορισμοί αυτοί χαρακτηρίζονται ως περιορισμοί «ως εκ του αντικειμένου» ή «ως εκ του αποτελέσματος». Επιπλέον, όπως επισήμανε η Επιτροπή στις γραπτές παρατηρήσεις της ενώπιον του Δικαστηρίου, οι έννοιες «περιορισμός ιδιαίτερης σοβαρότητας» και «περιορισμός ως εκ του αντικειμένου» δεν είναι εννοιολογικά εναλλάξιμες ούτε συμπίπτουν οπωσδήποτε. Πρέπει, επομένως, να διενεργείται κατά περίπτωση εξέταση των περιορισμών που εξαιρούνται από την εν λόγω απαλλαγή, υπό το πρίσμα του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.
- 42 Κατά συνέπεια, το αιτούν δικαστήριο δεν μπορεί να παραλείψει την εκτίμηση για την οποία γίνεται λόγος στη σκέψη 37 της παρούσας απόφασης με το σκεπτικό ότι οι κάθετες συμφωνίες για τον καθορισμό ελάχιστων τιμών συνιστούν σε κάθε περίπτωση, ή θεωρείται ότι συνιστούν, τέτοιο περιορισμό ως εκ του αντικειμένου.
- 43 Υπό το πρίσμα του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο πρώτο και στο τέταρτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι η διαπίστωση ότι μια κάθετη συμφωνία για τον καθορισμό ελάχιστων τιμών μεταπώλησης συνεπάγεται «περιορισμό του ανταγωνισμού ως εκ του αντικειμένου» είναι δυνατή μόνον αφού διακριβωθεί ότι η συμφωνία αυτή είναι αρκούντως επιζήμια για τον ανταγωνισμό, λαμβανομένων υπόψη του περιεχομένου των διατάξεών της, των σκοπών που επιδιώκει καθώς και του συνόλου των στοιχείων που χαρακτηρίζουν το οικονομικό και το νομικό πλαίσιο στο οποίο αυτή εντάσσεται.

Επί του τρίτου και του πέμπτου προδικαστικού ερωτήματος, τα οποία αφορούν την έννοια της «συμφωνίας» κατά το άρθρο 101 ΣΛΕΕ

- 44 Με το τρίτο και το πέμπτο προδικαστικό ερώτημα, τα οποία πρέπει να εξεταστούν δεύτερα κατά σειρά και από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι υφίσταται «συμφωνία» κατά το άρθρο αυτό όταν ο προμηθευτής επιβάλλει στους διανομείς του ελάχιστες τιμές μεταπώλησης των προϊόντων που εμπορεύεται.
- 45 Το αιτούν δικαστήριο ζητεί, επομένως, να αποσαφηνιστεί η έννοια «συμφωνία» κατά την εν λόγω διάταξη, προκειμένου να μπορέσει να διαπιστώσει αν υπάρχει, υπό τις περιστάσεις της διαφοράς της κύριας δίκης, τέτοια συμφωνία μεταξύ της Super Bock και των διανομέων της. Δεδομένου ότι οι αμφιβολίες του ανάγονται σε σειρά πραγματικών περιστάσεων απαριθμούμενων στο τρίτο και στο πέμπτο προδικαστικό ερώτημα, οι οποίες εν μέρει διαφέρουν μεταξύ τους και ορισμένες εκ των οποίων αμφισβητούνται από τη Super Bock, υπενθυμίζεται ότι, σύμφωνα με τη διάκριση των λειτουργιών των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου που υπενθυμίζεται στη σκέψη 28 της παρούσας απόφασης, δεν απόκειται στο Δικαστήριο να αποφανθεί επί των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης.
- 46 Στο πλαίσιο αυτό, από την ανάγνωση των πραγματικών διαπιστώσεων στις οποίες προέβη το αιτούν δικαστήριο γίνεται δεκτό ότι τα ερωτήματα αυτά εντάσσονται σε ένα πλαίσιο όπου η Super Bock διαβιβάζει στους διανομείς της, σε τακτική βάση, καταλόγους με τις ελάχιστες τιμές μεταπώλησης και με τα περιθώρια διανομής. Από τις διαπιστώσεις αυτές προκύπτει ότι οι διανομείς εφαρμόζουν στην πράξη τις υποδεικνυόμενες τιμές μεταπώλησης, ενίοτε δε, ζητούν την υπόδειξη τιμών και δεν διστάζουν να διαμαρτύρονται στη Super Bock σχετικά με τις τιμές που τους διαβιβάζονται, αντί να εφαρμόζουν άλλες τιμές. Τέλος, σύμφωνα με τις εν λόγω διαπιστώσεις, η υπόδειξη των ελάχιστων τιμών μεταπώλησης συνοδεύεται από μηχανισμούς εποπτείας των τιμών, η δε μη τήρηση των τιμών μπορεί να οδηγήσει σε αντίποινα και στην εφαρμογή αρνητικών περιθωρίων διανομής.
- 47 Κατόπιν αυτής της προκαταρκτικής διευκρίνισης, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, για να υφίσταται «συμφωνία», κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, αρκεί οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις να έχουν εκφράσει την κοινή βούλησή τους να συμπεριφερθούν στην αγορά κατά καθορισμένο τρόπο (απόφαση της 18ης Νοεμβρίου 2021, *Visma Enterprise*, C-306/20, EU:C:2021:935, σκέψη 94 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 48 Επομένως, μια συμφωνία δεν μπορεί να βασίζεται σε εκδήλωση μιας αμιγώς μονομερούς πολιτικής ενός εκ των συμβαλλομένων σε σύμβαση διανομής (πρβλ. απόφαση της 6ης Ιανουαρίου 2004, *BAI και Επιτροπή κατά Bayer*, C-2/01 P και C-3/01 P, EU:C:2004:2, σκέψεις 101 και 102).
- 49 Πάντως, μια κατά φαινόμενο μονομερής πράξη ή συμπεριφορά αποτελεί συμφωνία, κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, όταν συνιστά την έκφραση της σύμπτωσης βουλήσεων δύο τουλάχιστον μερών, ενώ η μορφή με την οποία εκδηλώνεται η σύμπτωση αυτή δεν αποτελεί καθοριστικό παράγοντα (πρβλ. απόφαση της 13ης Ιουλίου 2006, *Επιτροπή κατά Volkswagen*, C-74/04 P, EU:C:2006:460, σκέψη 37).
- 50 Αυτή η σύμπτωση των βουλήσεων των μερών μπορεί να συνάγεται τόσο από ρήτρες της οικείας σύμβασης διανομής, όταν περιλαμβάνει ρητή πρόσκληση για τήρηση των ελάχιστων τιμών μεταπώλησης ή έστω επιτρέπει στον προμηθευτή να επιβάλλει τέτοιες τιμές, όσο και από τη

συμπεριφορά των μερών και, ιδίως, από την ενδεχόμενη ύπαρξη συναίνεσης, ρητής ή σιωπηρής, των διανομέων σε πρόσκληση για τήρηση των ελάχιστων τιμών μεταπώλησης (πρβλ. αποφάσεις της 6ης Ιανουαρίου 2004, ΒΑΙ και Επιτροπή κατά Bayer, C-2/01 P και C-3/01 P, EU:C:2004:2, σκέψεις 100 και 102, και της 13ης Ιουλίου 2006, Επιτροπή κατά Volkswagen, C-74/04 P, EU:C:2006:460, σκέψεις 39, 40 και 46).

- 51 Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει τις περιστάσεις της διαφοράς της κύριας δίκης υπό το πρίσμα της προεκτεθείσας νομολογίας.
- 52 Στο πλαίσιο αυτό, το γεγονός ότι ο προμηθευτής διαβιβάζει στους διανομείς καταλόγους με τις ελάχιστες τιμές μεταπώλησης τις οποίες έχει καθορίσει ο ίδιος, όπως επίσης και το γεγονός ότι καλεί τους διανομείς να τηρούν, υπό την εποπτεία του, τις τιμές αυτές, επ' απειλή επιβολής αντιποίνων και με τον κίνδυνο εφαρμογής αρνητικών περιθωρίων διανομής σε περίπτωση μη τήρησης των μέτρων αυτών, αποτελούν στοιχεία ικανά να οδηγήσουν και αυτά στο συμπέρασμα ότι στόχος του προμηθευτή είναι να επιβάλλει στους διανομείς του ελάχιστες τιμές μεταπώλησης. Μολονότι οι συγκεκριμένες περιστάσεις, αφ' εαυτών, φαίνεται να απηχούν μια εκ πρώτης όψεως μονομερή συμπεριφορά του εν λόγω προμηθευτή, τούτο δεν ισχύει, ωστόσο, όταν οι διανομείς τηρούν τις υποδειχθείσες τιμές. Συναφώς, η τήρηση, στην πράξη, των ελάχιστων τιμών μεταπώλησης από τους διανομείς ή το αίτημα για υπόδειξη των τιμών από τους διανομείς, οι οποίοι δηλώνουν μεν στον προμηθευτή τη δυσaréσκεία τους για τις υποδεικνυόμενες τιμές, πλην όμως δεν εφαρμόζουν άλλες τιμές με δική τους πρωτοβουλία, συνιστούν περιστάσεις που θα μπορούσαν να απηχούν τη συναίνεση των διανομέων στον εκ μέρους του προμηθευτή καθορισμό των ελάχιστων τιμών μεταπώλησης.
- 53 Υπό το πρίσμα του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο τρίτο και στο πέμπτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι υφίσταται «συμφωνία», κατά το άρθρο αυτό, όταν ο προμηθευτής επιβάλλει στους διανομείς του ελάχιστες τιμές μεταπώλησης για τα προϊόντα που εμπορεύεται, στο μέτρο που η επιβολή των τιμών από τον προμηθευτή και η τήρησή τους από τους διανομείς αποτελούν εκδήλωση της σύμπτωσης βουλήσεων των μερών αυτών. Αυτή η σύμπτωση των βουλήσεων των μερών μπορεί να συνάγεται τόσο από ρήτρες της οικείας σύμβασης διανομής, όταν περιλαμβάνει ρητή πρόσκληση για τήρηση των ελάχιστων τιμών μεταπώλησης ή έστω επιτρέπει στον προμηθευτή να επιβάλλει τέτοιες τιμές, όσο και από τη συμπεριφορά των μερών και, ιδίως, από την ενδεχόμενη ύπαρξη συναίνεσης, ρητής ή σιωπηρής, των διανομέων σε πρόσκληση για τήρηση των ελάχιστων τιμών μεταπώλησης.

Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος, το οποίο αφορά την απόδειξη της ύπαρξης «συμφωνίας» κατά την έννοια του άρθρου 101 ΣΛΕΕ

- 54 Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 101 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι η ύπαρξη «συμφωνίας», κατά το άρθρο αυτό, μεταξύ ενός προμηθευτή και των διανομέων του αποδεικνύεται αποκλειστικώς με άμεσες αποδείξεις.
- 55 Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, ελλείψει κανόνων της Ένωσης σχετικά με τις αρχές που διέπουν την εκτίμηση των αποδείξεων και τον βαθμό απόδειξης που απαιτείται στο πλαίσιο εθνικής διαδικασίας εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να τους θεσπίσει, δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας, υπό τον όρο ωστόσο ότι οι κανόνες αυτοί δεν είναι λιγότερο ευμενείς από τους διέποντες παρόμοιες καταστάσεις που υπόκεινται στο εσωτερικό δίκαιο (αρχή της ισοδυναμίας) και ότι δεν καθιστούν

πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει το δίκαιο της Ένωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας) (πρβλ. απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2016, Eturas κ.λπ., C-74/14, EU:C:2016:42, σκέψεις 30 έως 32 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 56 Επίσης, από τη νομολογία αυτή προκύπτει ότι η αρχή της αποτελεσματικότητας επιβάλλει να είναι δυνατό να αποδειχθεί η παραβίαση του περί ανταγωνισμού δικαίου της Ένωσης όχι μόνο με άμεσες αποδείξεις, αλλά και με ενδείξεις, υπό την προϋπόθεση ότι αυτές είναι αντικειμενικές και συγκλίνουσες. Εξάλλου, η ύπαρξη αντίθετης προς τον ανταγωνισμό πρακτικής ή συμφωνίας πρέπει, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, να συναχθεί από ορισμένες συμπτώσεις και ενδείξεις, οι οποίες, θεωρούμενες στο σύνολό τους, μπορούν να αποτελέσουν, ελλείψει άλλης λογικής εξήγησης, την απόδειξη ότι συντρέχει παράβαση των κανόνων του ανταγωνισμού (απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2016, Eturas κ.λπ., C-74/14, EU:C:2016:42, σκέψεις 36 και 37 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 57 Ως εκ τούτου, η ύπαρξη «συμφωνίας», κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, η οποία αφορά ελάχιστες τιμές μεταπώλησης μπορεί να αποδειχθεί όχι μόνο με άμεσες αποδείξεις, αλλά και με βάση συγκλίνουσες συμπτώσεις και ενδείξεις, εφόσον μπορεί να συναχθεί εξ αυτών ότι ο μεν προμηθευτής κάλεσε τους διανομείς του να τηρήσουν τις τιμές αυτές, οι δε διανομείς τήρησαν, στην πράξη, τις υποδειχθείσες από τον προμηθευτή τιμές.
- 58 Υπό το πρίσμα των ανωτέρω σκέψεων, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με την αρχή της αποτελεσματικότητας, έχει την έννοια ότι η ύπαρξη «συμφωνίας», κατά το άρθρο αυτό, μεταξύ ενός προμηθευτή και των διανομμένων του αποδεικνύεται όχι μόνο με άμεσες αποδείξεις, αλλά και με βάση αντικειμενικές και συγκλίνουσες ενδείξεις, εκ των οποίων μπορεί να συναχθεί η ύπαρξη τέτοιας συμφωνίας.

Επί του έκτου προδικαστικού ερωτήματος, το οποίο αφορά την έννοια του «επηρεασμού του εμπορίου μεταξύ κρατών μελών» κατά το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ

- 59 Με το έκτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι δεν μπορεί να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών κάθετη συμφωνία για τον καθορισμό ελάχιστων τιμών μεταπώλησης η οποία καλύπτει σχεδόν εξ ολοκλήρου, αλλά όχι στο σύνολό του, το έδαφος κράτους μέλους.
- 60 Κατά πάγια νομολογία, για να πληρούται η προϋπόθεση ότι η συμφωνία, κατά την έννοια του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, πρέπει να είναι ικανή να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, είναι απαραίτητο να πιθανολογείται με επαρκή βεβαιότητα, βάσει ενός συνόλου πραγματικών και νομικών στοιχείων, ότι η συμφωνία αυτή μπορεί να επηρεάσει, άμεσα ή έμμεσα, πραγματικά ή δυνητικά, τις ροές εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των κρατών μελών, κατά τρόπο που θα μπορούσε να εμποδίσει την υλοποίηση της ενιαίας αγοράς μεταξύ των κρατών μελών. Επιπλέον, πρέπει η επιρροή αυτή να μην είναι ασήμαντη (αποφάσεις της 11ης Ιουλίου 2013, Ziegler κατά Επιτροπής, C-439/11 P, EU:C:2013:513, σκέψη 92 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 16ης Ιουλίου 2015, ING Pensii, C-172/14, EU:C:2015:484, σκέψη 48 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 61 Ο αντίκτυπος στο εμπόριο μεταξύ κρατών μελών προϋποθέτει εν γένει τη συνδρομή πολλών παραγόντων, οι οποίοι, εκτιμώμενοι μεμονωμένα, δεν θα ήταν κατ' ανάγκη καθοριστικοί. Για να διαπιστωθεί αν μια σύμπραξη επηρεάζει αισθητά το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, πρέπει να

εξετάζεται εντός του οικονομικού και του νομικού της πλαισίου (απόφαση της 11ης Ιουλίου 2013, Ziegler κατά Επιτροπής, C-439/11 P, EU:C:2013:513, σκέψη 93 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 62 Συναφώς, το γεγονός ότι μια σύμπραξη έχει ως αποκλειστικό αντικείμενο τη διάθεση προϊόντων στο εμπόριο σε ένα μόνο κράτος μέλος δεν αρκεί για να αποκλειστεί η δυνατότητα επηρεασμού του εμπορίου μεταξύ κρατών μελών. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι σύμπραξη η οποία εκτείνεται στο σύνολο του εδάφους κράτους μέλους συνεπάγεται, ως εκ της φύσεώς της, την εδραίωση στεγανοποιήσεων εθνικού χαρακτήρα, εμποδίζοντας με τον τρόπο αυτό την οικονομική αλληλοδιείσδυση που επιδιώκει η Συνθήκη ΛΕΕ (πρβλ. αποφάσεις της 26ης Νοεμβρίου 1975, Groupement des fabricants de papiers peints de Belgique κ.λπ. κατά Επιτροπής, 73/74, EU:C:1975:160, σκέψεις 25 και 26, και της 16ης Ιουλίου 2015, ING Pensii, C-172/14, EU:C:2015:484, σκέψη 49 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 63 Ομοίως, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι σύμπραξη η οποία καλύπτει μέρος μόνο του εδάφους κράτους μέλους είναι ικανή, υπό ορισμένες περιστάσεις, να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών (πρβλ. απόφαση της 3ης Δεκεμβρίου 1987, Aubert, 136/86, EU:C:1987:524, σκέψη 18).
- 64 Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να διαπιστώσει αν, λαμβανομένου υπόψη του οικονομικού και νομικού πλαισίου στο οποίο εντάσσεται η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης συμφωνία, είναι ικανή να επηρεάσει αισθητά το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών.
- 65 Υπό το πρίσμα των ανωτέρω σκέψεων, στο έκτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι δεν αποκλείεται να μπορεί να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών μια κάθετη συμφωνία για τον καθορισμό ελάχιστων τιμών μεταπώλησης η οποία καλύπτει σχεδόν εξ ολοκλήρου, αλλά όχι στο σύνολό του, το έδαφος κράτους μέλους.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 66 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) αποφαινεται:

1) Το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ

έχει την έννοια ότι:

η διαπίστωση ότι μια κάθετη συμφωνία για τον καθορισμό ελάχιστων τιμών μεταπώλησης συνεπάγεται «περιορισμό του ανταγωνισμού ως εκ του αντικειμένου» είναι δυνατή μόνον αφού διακριβωθεί ότι η συμφωνία αυτή είναι αρκούντως επιζήμια για τον ανταγωνισμό, λαμβανομένων υπόψη του περιεχομένου των διατάξεών της, των σκοπών που επιδιώκει καθώς και του συνόλου των στοιχείων που χαρακτηρίζουν το οικονομικό και το νομικό πλαίσιο στο οποίο αυτή εντάσσεται.

2) Το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ

έχει την έννοια ότι:

υφίσταται «συμφωνία», κατά το άρθρο αυτό, όταν ο προμηθευτής επιβάλλει στους διανομείς του ελάχιστες τιμές μεταπώλησης για τα προϊόντα που εμπορεύεται, στο μέτρο που η επιβολή των τιμών από τον προμηθευτή και η τήρησή τους από τους διανομείς αποτελούν εκδήλωση της σύμπτωσης βουλήσεων των μερών αυτών. Αυτή η σύμπτωση των βουλήσεων των μερών μπορεί να συνάγεται τόσο από ρήτρες της οικείας σύμβασης διανομής, όταν περιλαμβάνει ρητή πρόσκληση για τήρηση των ελάχιστων τιμών μεταπώλησης ή έστω επιτρέπει στον προμηθευτή να επιβάλλει τέτοιες τιμές, όσο και από τη συμπεριφορά των μερών και, ιδίως, από την ενδεχόμενη ύπαρξη συναίνεσης, ρητής ή σιωπηρής, των διανομέων σε πρόσκληση για τήρηση των ελάχιστων τιμών μεταπώλησης.

3) Το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με την αρχή της αποτελεσματικότητας,

έχει την έννοια ότι:

η ύπαρξη «συμφωνίας», κατά το άρθρο αυτό, μεταξύ ενός προμηθευτή και των διανομέων του αποδεικνύεται όχι μόνο με άμεσες αποδείξεις, αλλά και με βάση αντικειμενικές και συγκλίνουσες ενδείξεις, εκ των οποίων μπορεί να συναχθεί η ύπαρξη τέτοιας συμφωνίας.

4) Το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ

έχει την έννοια ότι:

δεν αποκλείεται να μπορεί να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών μια κάθετη συμφωνία για τον καθορισμό ελάχιστων τιμών μεταπώλησης η οποία καλύπτει σχεδόν εξ ολοκλήρου, αλλά όχι στο σύνολό του, το έδαφος κράτους μέλους.

(υπογραφές)